

„O pagină de istorie și un omagiu.” *L’Histoire*

Nicolas Werth

DRUMUL DIN KOLÎMA

Călătorie pe urmele Gulagului

CORINT

13 august 2011

Întâlnirea are loc la aeroportul Domodedovo din Moscova, la ora 18.00, în fața biroului de înregistrare al Companiei Transaero, pentru zborul numărul 1364, Moscova-Magadan.

Sunt deja 40 de ani de când petrec în Rusia, în fiecare an, de la câteva săptămâni până la câteva luni. Însă Kolîma a rămas pentru mine o *terra incognita*. Nu am explorat-o decât prin mijlocirea mormanelor de arhive ale Gulagului, pe care le-am scotocit încă de la începutul anilor 1990. După ce am studiat atâția ani Gulagul, am simțit dorința de a merge la fața locului, să încerc o abordare diferită, să pornesc în căutarea urmelor lăsate de marele sistem concentraționar al secolului al XX-lea. O, și câte urme păstrate, mă previn imediat tovarășii mei de călătorie, Irina Flige și Aleksandr Daniel, responsabili *Asociației Memorial*, care, deja de aproape un sfert de secol – asociația a fost fondată în timpul perestroikăi – se străduiesc să păstreze vie amintirea Gulagului și a represiunilor staliniste. Irina și Aleksandr cutreieră de ani de zile Rusia, încercând să descopere vestigiile Gulagului, înainte ca acestea să dispară definitiv. Caută ultimii supraviețuitori, le înregistrează mărturiile, consemnează, cartografiază, fotografiază rămășițele lagărelor, cimitirele deținuților, gropile comune în care au fost aruncate cadavrele sutelor de mii de executați prin împușcare, în timpul Marii Terori din

1937–1938, micile monumente și pe cele comemorative ridicate pe aceste locuri, începând din anii 1990, de către rudele victimelor represiunii sau la inițiativa unor simpli cetățeni. Ei au inventariat și puținele săli din muzeele dedicate muncii forțate și represiunilor, cât și colecțiile celor câteva zeci de mici muzee, construite uneori în locuințe particulare de către corespondenții *Asociației Memorial*, care încercau să protejeze, pe această cale, ultimele rămășițe ale lagărelor prin care, de-a lungul unei generații, de la începutul anilor 1930 și până la mijlocul anilor 1950, au trecut cam 20 de milioane de oameni, adică 1 adult din 6 (2 milioane au murit). Statul rus nu s-a implicat prin nicio politică patrimonială în ceea ce privește Gulagul sau represiunile staliniste în general; nu a luat nici cea mai mică măsură de conservare a locurilor unde au avut loc execuțiile, a celor de detenție, de deportare sau exploatare a mâinii de lucru în regim forțat. Doar Biserica Ortodoxă s-a interesat de câteva locuri pe care le-a integrat rapid în serviciul propriilor interese.

Pe drumul către aeroport trecem prin gara aflată la periferia raionului Butovo. Butovo a fost una dintre gropile comune ale Marii Terori din 1937–1938. Aici au fost executați aproape 21 000 de condamnați la moarte, în cel mai mare secret, între 8 august 1937 și 19 decembrie 1938, într-o zonă numită „cu destinație specială”, aparținând de NKVD, cu o suprafață de câteva zeci de hectare și înconjurată de garduri înalte, un loc ca multe altele situate la periferia marilor orașe sovietice. Istoricii *Asociației Memorial* au „descoperit” acest loc abia la începutul anilor 1990, după căutări îndelungi în arhivele deschise cu mare greutate. Din acel moment, terenul a fost preluat și folosit de Biserica Ortodoxă, care a ridicat aici o biserică, după tradiția rusă a „bisericilor pe sângele

vărsat”¹, pentru a comemora cele câteva sute de membri ai clericului executați la Butovo, în 1937–1938, și ridicăți la rangul de „noi martiri ai credinței” (celelalte 20 000 de victime fiind trecute cu totul sub tăcere...). Sub impulsul Bisericii Ortodoxe, Butovo a devenit „Golgota Rusiei”, simbolul istoriei tragice a Bisericii Ortodoxe în secolul al XX-lea, singurul loc dedicat memoriei represiunilor, vizitat și recunoscut de către cele mai înalte autorități de stat, spre marea nemulțumire a militanților *Memorialului*.

La biroul Transaero ne-am întâlnit cu tovarășii de drum. A avut loc o mică schimbare în echipă. Aleksandr Daniel, prea obosit ca urmare a problemelor cardiace pe care le are, a renunțat în ultimul moment la călătorie, dar a ținut să vină la aeroport ca să mă salute și să-mi spună cât de mult mă „invidia” că plecam! Chiar și pentru ei, care străbat de atâta amar de vreme imensele zone abandonate ale Gulagului, Kolîma a rămas un ținut mitic, un loc aparte. Citând-o din memorie pe Evgheniia Ghinzburg, Aleksandr mi-a amintit că porneam spre un „mereu prea departe”, spre o „planetă fermecată: 12 luni iarnă, iar restul vară”, spre o insulă. Până și astăzi, mi-a spus el, atunci când oamenii din Kolîma se referă la alte regiuni din Siberia – fără a mai pune la socoteală restul țării –, vorbesc despre „continent”. Se simt izolați pe insula „lor” unde nu se poate ajunge decât cu avionul. Există, desigur, și un drum construit de către deținuți, cu o lungime de peste 2 000 km, care leagă, teoretic, Magadanul de Iakutsk. Dar există doar la nivel teoretic. Aveam s-o aflăm foarte curând. Într-adevăr, „corespondentul” din Irkutsk al *Asociației Memorial*, care trebuia să ne ia din Magadan și să ne

¹ Ridicate pe locul unde a fost asasinat un țar, un sfânt sau un martir al credinței. Cea mai cunoscută biserică „pe sângele vărsat” este cea clădită la Sankt Petersburg, pe locul asasinării țarului Alexandru al II-lea.

transporte pe „șoseaua” Kolîmei cu mașina lui 4 x 4, nu a mai ajuns la destinație, drumul fiind întrerupt de diferite obstacole în mai multe locuri. Eram nevoiți să ne descurcăm pe cont propriu, ceea ce ne complica serios deplasarea. Aleksandr mi l-a prezentat pe Oleg Nikolaiev, care venea cu noi în locul lui. Antropolog, specialist în cultura rurală tradițională din vestul Siberiei și militant vechi al *Memorialului*, Oleg avea să fie un tovarăș de călătorie extraordinar. La rândul meu, le-am prezentat-o pe fiica mea, Elsa, studentă la Arte Plastice, care a ținut să meargă și să facă un film despre „vestigiiile Gulagului”. Rusia nu este o țară străină pentru Elsa. În copilărie, a petrecut câțiva ani acolo, pe când lucram ca atașat cultural la Ambasada Franței, în perioada perestroikăi. Deși rusa ei e cam „ruginită” astăzi, a rămas foarte devotată acestei țări, în care a revenit cu regularitate.

În ciuda diferențelor de vârstă și de temperament, grupul nostru avea să-și regăsească rapid echilibrul.

Urc la bordul Boeingului 737-300 nou-nouț, al companiei Transaero, cu destinația Magadan, și analizez încă o dată cât de mult s-a schimbat Rusia pe care o cunoscusem în anii 1970–1980. Au fost definitiv scoase din uz vechile Tupolev ale Aeroflotului, depășite, în care urcai cu teama că, atunci când vei fi deja pe scaun, vei vedea că pneurile trenului de aterizare sunt tocite până la pânza de montaj... În prezent, zborul Moscova-Magadan – peste 8 000 km –, pentru care înainte era nevoie de trei-patru escale, se face direct, în nouă ore. Nouă ore! Nu pot să nu mă gândesc la cele trei-patru luni pe care le făceau deținuții ca să ajungă în „capitala” Kolîmei, înainte de a fi repartizați în lagăre. O lună, chiar două, îngrămădiți în vagoanele pentru vite, ca să ajungă până la Vladivostok, în lagărul de tranzit.

Convoiul nefericirii noastre se târa pe șinele Siberiei de peste două luni. Lumina firavă, care se strecura prin cele două mici lucarne acoperite cu gheață, nu ajungea în vagonul nostru de vite decât câteva ore pe zi. În restul timpului, o flacăra mică pâlpâia în felinar, iar când nu ni-l dădeau, întreg vagonul rămânea cufundat în beznă. Strânși unii într-alții, stăteam culcați în această obscuritate primordială, ascultând sunetul roților și abandonându-ne gândurilor disperate asupra sorții noastre. Dimineața, zăream doar cu coada ochiului, prin fereastră, întinderea nesfârșită a câmpiilor siberiene, taigaua nemărginită acoperită cu omăt, umbrele satelor și ale orașelor deasupra cărora se ridicau coloanele de fum, falezele aproape fantastice care se prăvăleau în Baikal. Ne duceau mereu mai departe, spre Extremul Orient, la capătul lumii...¹

Ajunși la Vladivostok, deținuții petreceau cel puțin o lună sau două în lagărul de tranzit, situat la periferia acestui impunător port la Pacific. Urma ultima etapă a acestei interminabile călătorii spre „infernul alb” de la Kolîma: o săptămână petrecută în fundul calei, pe un cargou cumpărat de ocazie din Olanda, de către însuși comandantul *Dalistroi* (Trustul de construcții din extremul orient), Eduard Berzin, și reamenajat pentru transportarea miilor de deținuți din fiecare schimb între Vladivostok și Magadan. Calele acestor ambarcațiuni aveau paturi din lemn pe cinci niveluri, în care deținuții erau nevoiți să-și strecoare mai întâi picioarele și apoi să-și țină capetele îndoarse către culoarele înguste dintre rândurile de cușete, ca să nu se asfixieze... Și totuși, această

¹ Amintirile lui Nikolai Zabolotki, citate de Irina Șcerbakova în introducerea la volumul lui Ivan Tchistiakov, *Journal d'un gardien du Goulag*, Paris, Denoël, 2011, p. 55.

călătorie chinuitoare, interminabilă, în care fiecare zi însemna o tot mai mare depărtare față de cei apropiați și de „viața dinainte”, fusese atât de mult sperată, ca un soi de descătușare, după luni sau chiar ani de izolare în celulele suprapopulate.

Reputat istoric al perioadei staliniste, Nicolas Werth a simțit nevoia să meargă la fața locului pentru a înțelege mai bine ce a însemnat cel mai mare sistem concentraționar din secolul al XX-lea. *Drumul din Kolîma* este povestea acestei expediții insolite și fascinante în imensul ținut izolat din estul Siberiei, la nouă ore de zbor de Moscova.

Regiune emblematică pentru Gulag, Kolîma, de două ori mai mare decât Franța, este astăzi o zonă cu localități depopulate. Nicolas Werth i-a întâlnit pe ultimii supraviețuitori ai lagărelor, dar și pe membrii *Asociației Memorial*, care luptă pentru ca această pagină sumbră de istorie să nu fie uitată. A străbătut drumurile din Kolîma, încercând să regăsească vestigiile lagărelor de muncă forțată, în care deținuții extrăgeau, în condiții extreme, aurul, marea bogăție a Kolîmei. Cercetarea a fost adeseori foarte dificilă, de vreme ce urmele s-au șters în acest ținut pe care omul n-a reușit niciodată să îl cucerească.

ISBN: 978-973-135-753-9

9 789731 357539

www.grupulcorint.ro